

KULTŪRA IR VISUOMENĖ

Violeta Mackialo. *Kelionė tęsiasi. Gilyn*, 2022
21,5 × 19 cm, cianotipija, ofortas, monotipija

Tarpkultūrinės prieigos apmąstymas etnologijoje ir kultūrinėje antropologijoje

ŽILVINAS VAREIKIS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

zilvinasvareikis@yahoo.fr

Tarpkultūrinė filosofija, tirianti heterogeniškas kultūras ir civilizacijas, kai kuriomis teorinėmis bei metodologinėmis nuostatomis artima etnologijai ir kultūros antropologijai. Tekste išryškunami abiejų mokslinių disciplinų tarpkultūrinės prieigos teoriniai panašumai ir skirtumai. Straipsnio autorius tiria tarpkultūrinės prieigos savitumo raidą ir tuo būdu pagrindžia šio reiškinio priežastis. Straipsnyje konstatuojamas postmodernybėje egzistuojantis etnologijos ir kultūrinės antropologijos teorinių nuostatų suartėjimas.

Esminiai žodžiai: etnologija, kultūros antropologija, tarpkultūrinė prieiga, tarpkultūrinė filosofija, tarpkultūrinė įvairovė, universalizmas, partikuliarizmas.

Įvadas

Šiame tekste paliečiami svarbūs klausimai: kuo skiriasi žmonės ir kultūros? Kas būdin- ga ir bendra įvardytam sąlyčiui? Ką reiškia iš minėto sąlyčio kylantys panašumai ir skirtumai globalėjančiame pasaulyje? Tarp- kultūrinės prieigos požiūriu atsakymus tyrinėja filosofija kultūrologija, etnologija ir antropologija, kurios analizuoja moks- linę medžiagą ir sociokultūrinių situacijų sudedamąsias detales bei atlieka šį darbą kiekvienam mokslui savitais būdais. Skir- tingai nuo Vakarų Europos šalių, Lietuvoje etnologija daugiau suvokiama kaip vietinių etninių grupių tyrinėjimas, kuriame su- sipina krikščioniškojo kultūros sluoksnio ir gilioje sietuvoje likusios archajinės pa- gonybės jūržolės, retkarčiais išskylančios į paviršių atskirų liaudies meno ar senų kaimo trobose praktikuojamų papročių sinkretiniais elementais. Tuo tarpu kultū-

rinė antropologija, savotiškas naujadaras lietuviškoje dirvoje, kreipdama žvilgsnį į pasaulio tautas skatina nacionalinių ir apskritai žmoniškųjų vertybių perkaino- jimą. Šiam mąstymo *epoche* reikalingas išėjimas iš kaimo *gryčios* ir kitų tautų, kultūrų pažinimas. Suvokdamas šios eg- zistencinės būtinybės poreikį mokslui, o ir kiekvienam žmogui apskritai, straipsnio autorius kelia pagrindinį tikslą – remiantis turima mokslinė medžiaga išryškinti tarp- kultūrinės prieigos specifiką lietuviškoje bei užsienio etnologijoje ir kultūrinėje an- tropologijoje. Atitinkamai toks mąstymo posūkis suponuoja keleriopus uždavinius. Pirmiausia siekimą apžvelgti etnologijos ir kultūrinės antropologijos mokslų tradi- ciją Lietuvoje. Antru uždaviniu siekiama išryškinti būdingas abiem disciplinoms teorines ir metodologines nuostatas, le- miančias tarpkultūrinės prieigos taikymą. Straipsnio autoriaus žiniomis, kultūrinės

antropologijos raidą tyrinėja antropologas Vytautas Čiubrinskas. Tuo tarpu etnologijos metodologinė raida šio mokslo atstovų menkai apmąstyta. Aptariamame kontekste esama svarbių teorinių ir metodologinių pasąžų nagrinėjimais klausimais etnologų Gintaro Beresnevičiaus, Norberto Vėliaus kūryboje, o nuodugnesnę pokyčių įvykusių etnologijoje refleksiją yra pateikusi istorikė Ramutė Šaknytė-Paukštienė. Straipsnio aktualumą ir originalumą lemia autoriaus siekimas atskleisti kultūrinės antropologijos ir etnologijos tiek skirtingumą, tiek panašumą tyrinėjimo objekto, tarpkultūrinės prieigos savitumo, atžvilgiu. Ankstesni lietuvių mokslininkų tyrinėjimai šia linkme buvo labiau orientuoti į skirtumų analizę.

Etnologijos ir kultūrinės antropologijos sampyna Lietuvoje

1990 metų riba ženklina dviejų giminiškų etnologijos ir kultūrinės antropologijos disciplinų susidūrimą Rytų Europoje. Etnologija kyla iš vokiškoje tradicijoje subrendusios kraštotyros (vok. *Volkskunde*), tiriančios konkrečios šalies tautosaką ar atskiras dvasinės kultūros grandis. Pavyzdžiui, etnologas Gintaras Beresnevičius yra parašęs puikią monografiją

„Lietuvių religiją ir mitologiją“ (2005 m.), aptariančią folkloro ir pagonybės sąlytį ar Vilniaus universiteto profesoriaus Norberto Vėliaus fundamentalų europinio lygio veikalą „Chtoniškoji lietuvių pasaulėjauta“ (1996 m.), nuodugniai remiantis pirminiais šaltiniais analizuojant lietuvių pomirtinio gyvenimo tautosakinius aspektus. Vis dėlto nepaisant šių lietuviškosios etnologijos korifėjų triūso

būtina konstatuoti, jog pati etnologijos disciplina vystėsi labai uždarai, - buvo tirama daugiau lietuviškoji kultūra. Antra vertus, reikia sutikti su antropologo Tamo Hoferio mintimi, jog nepaisant etnologijos specifikos tokia šio mokslo raida nebuvo virimas savo sultyse. Atvirkščiai, etnologiniai tyrinėjimai „daugiau ar mažiau buvo atliekami nepriklausomai kiekvienoje Europos valstybėje“¹ ir vykdomi nacionalinėmis kalbomis, turint galvoje minėtą abiejų disciplinų susidūrimą gana sudėtinga būtų „apibendrinti europinės etnologijos istoriją, iš kurios išplaukia taip vadinama europinė etnologija“². Lietuvoje etnologija buvo vadinama etnografija orientuojantis į vietinių etninių regionų gyventojų papročių aprašinėjimą, artimą nacionalinės kultūros muziejiniam pateikimui, grįstam materialios ir dvasinės kultūros faktų aprašinėjimui, nutolusiam nuo kitų tautų regionų ar kultūrų tyrinėjimo. Tiesa, tarpkultūrinio mąstymo bruožai būdingi išimtinai lietuviškos etnomuzikologijos tyrinėjimams, apimantiems Lietuvos, Šiaurės Europos, Azijos, Afrikos etninės muzikos etninių grupių panašumų ir skirtumų tyrinėjimą.

Antropologija glaudžiai susijusi su žmonijos socialinių ir kultūrinių požymių aprašymu, kylančiu iš nevakarietiško kultūrų (pirminiam šio mokslo raidos etape vadintame „pirmąkštėmis“) tyrinėjimo. Ki-

1 Hofer, T. Anthropologists and Native Ethnographers in Central European Villages: Comparative Notes on the Professional Personality of two Disciplines. *Current Anthropology* 9(4), 1968, p. 313.

2 Gingrich, A. The German speaking Countries. *One Discipline, Four Ways: British, German, French and American Anthropology*. Chicago: University of Chicago Press, 2005, p. 77.

taip nei etnologija, kultūrinė antropologija, užgimusi anglosaksų kultūrinėje dirvoje, visada rėmėsi tarpkultūriniais tyrinėjimais ir jų rezultatų aprašymu dažniausiai anglų kalba. Suvokiant Anglijos, Jungtinių Valstijų ir Prancūzijos tyrinėjimų pagrindą pirminiam mokslo vystymosi etape akivaizdu, kad kultūrinės antropologijos raida yra pakankamai vienoda. Galima tik konstatuoti, kad šiuo metu etnologija ir antropologija yra labai panašios, jeigu kalbėtume apie tyrinėjimo objektus ir teorines prieigas. Per visą dvidešimtąjį amžių etnologijos ir kultūrinės antropologijos koegzistavimui „kai kuriose Rytų Europos šalyse nekilo neaiškumų dėl tapatybės ir kompetencijos, kovos dėl resursų ar institucinės išgyvenimo teisės“³. Šiuo metu galima pasidžiaugti, jog Lietuvoje paraleliai Vilniaus ir Vytauto Didžiojo universitetuose yra dėstomos etnologijos ir antropologijos disciplinos, atliekami tarpinstituciniai doktorantūros projektai, kurių metu ruošiami specialistai, gebantys analizuoti mūsų šalies ir įvairių pasaulio regionų heterogeniškas civilizacijas.

Lietuvoje per šį laikotarpį jau yra atlikta Lietuvos kultūros heterogeniškumą liečiančių vietinių mokslininkų klasikinių antropologinių tyrinėjimų (Klumbytė, N. 2010; Čepaitienė, A. 2016; Žvinklienė, A. 1996; Jasinskaja, T. 1996), o taip pat užsienio antropologų darbų apie Lietuvos kultūrą: Nas J. M. P. 2002; Kloskowska, A. 1997; Giordano, C. 1997; Driessen, H. 2001). Ryški tendencija, kad užsienio antropologai vangiai domisi lietuviška kultūra. Straipsnio autorius daro prielaidą, kad tai gali

būti susiję su tuo, kad patys lietuviai mažai publikuoja tekstų ne Rytų Europos regionui skirtuose leidiniuose apie lietuvišką etninę kultūrą ar heterogeniškų etninių grupių sambūvį Lietuvoje. Tam tikrą išimtį aptariame kontekste sudaro antropologo Vyčio Čiubrinsko straipsniai apie migracijos politikos kontekstus ir lietuviškos antropologijos tradicijos institucionalizavimą (Čiubrinskas 2008; 2009; 2018).

Tarpkultūrinis mąstymas tarpukariu ir sovietmečiu

Etnologija carinėje Rusijoje, o vėliau Tarybų Sąjungoje, buvo naudojama kaip instrumentas tyrinėti imperijos paribiuose esančių tautų etninę kultūrą, ypač specifinius vietinių valstiečių papročius, kad būtų apie juos duomenų, kai pati tauta bus asimiliuota. Žvelgiant imperiniu rakursu lietuvių valstiečiai nesiskyrė nuo kitų imperijos periferijoje esančių žmonių grupių, bet, svarstant minėtus tyrinėjimus iš Rusijos sudėties išsivadavusių nacionalinių valstybių požiūriu, vykdomi lietuviško etnos tyrinėjimai buvo labai reikšmingi, nes stiprino tautinę savimonę, leido pažinti papročius ir švenčių simboliką. Lietuvoje įvardytu pagrindu etnologija išauga daugiausiai iš įvardyto rusų ir lietuvių etnosų susidūrimo imperiniame kontekste.

Antra vertus, šios diskusijos atšvaitų buvo nemažai pirmosios tautinės Lietuvos Respublikos laikotarpiu (1918–1940 m.). Minėtini etnologo, kraštotyrininko ir fotografo etnologo Juozo Baldžiaus studija „Vogtinės vestuvės“ (1940 m.), etnologo Jono Balio mokslo darbai „Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose“ (1936 m.), „Lietuvių liaudies baladės“ (1938 m.), etnografo,

3 Buchowski, M. The Specter of Orientalism in Europe: From Exotic Other to Stigmatized Brother. *Anthropological Quarterly* 79(3), 2006, p. 464.

kraštotyriminko bei fotografo Balio Buračo (1897–1972 m.) veikalai „Lietuvos kaimo papročiai“ (1993 m.), „Papročiai ir padavimai“ (1996 m.), nors išleisti tik po tarybmečio pabaigos, bet šių darbų dauguma atspindi aktyvias lietuvių tautos pastangas atskleisti lietuviško etnoso specifiką, kurios tyrinėjimus rusifikacijos politika buvo užgniauzusi.

„Sovietmečiu tautosakos ir etnologijos mokslai buvo atskirti – tautosaka priskirta literatūros, o etnologija istorijos mokslams, pastaroji vadinta *etnografijos* vardu“⁴. Iškiliausia to laikotarpio tyrinėtoja laikytina etnografė Pranė Dundulienė (1910–2001 m.), tyrinėjusi dvaro ir kaimo kultūrų sluoksnius veikaluose „Žemdirbystė Lietuvoje“ (1963), „Medžiai senovės lietuvių tikėjimuose“ (1979), „Lietuvių etnografija“ (1982) ir kt. Nors ryškaus pokyčio mėginant išplėsti etnologijos tyrimų lauką jos kūryboje nepastebima dėl savaime suprantamų geležinės uždangos apribojimų, vis dėlto sveikintinas mokslininkės deklaruotas etnologijos ir tarpkultūrinio tyrinėjimo perspektyvų suderinamumo pripažinimas: „Etnologijos mokslas negali tenkintis kiekvienos tautos apibūdinimu atskirai.

Tik visapusiškas tautų tyrimas padeda išryškinti tiek specifinius, tiek bendrus jų bruožus. Šitaip nustatomas kaimyninių tautų bendrumas ir po to atskleidžiamas visų pasaulio tautų kultūros nepertraukiamumas“⁵. Profesorės teikiamas prioritetas savos kultūros pažinimui, nuo kurio neria-

ma į plačius vandenis, aktualus šiuolaikinei lietuviškai humanistikai, dažnai veikiančiai priešinga kryptimi nei kalba profesorė. Būtina pastebėti, jog aptariama tendencija iš esmės būdinga visai Rytų Europai.

Anot antropologo Chriso Hanno, etnologijos disciplinoje „bendras tyrinėjimo žvilgsnis sutelkiamas ties sava tauta; daugumoje tyrinėjimų buvo tyrinėjamos vietinės ir regioninės variacijos, o etnografai tuo būdu pakankamai sąmoningai dalyvavo tautiniuose judėjimuose. Politinis kontekstas sąlygojo tokią laiko dvasią“⁶. Kitaip sakant, etnologija telkdama dėmesį į valstietijos folklorą tuo pat metu stengėsi suvokti ir puoselėti etninius turinius, reikšmingus tautai ir valstybei. Ši tendencija išliko svarbi iki Rusijos imperijos, o vėliau po okupacinio laikotarpio iki pat Tarybų Sąjungos griūties.

Tarpkultūrinio mąstymo prabudimas Nepriklausomoje Lietuvoje

Tarpkultūrinio mąstymo raida glaudžiai susijusi su išsivadavimu iš priklausomybės nuo okupacinio režimo, slopinusio kraštų esančių anapus Geležinės uždangos tyrinėjimą, ir nuo asmenybių, skatinusių savarankiškus lyginamuosius heterogeniškų kultūrų tyrinėjimus. Etnologas ir prozininkas Gintaras Beresnevičius (1961–2006 m.) etnologijos diskursą praturtina fenomenologinio tyrinėjimo prieiga. Lietuvos kultūros antropologas ir istorikas Vytis Čiubrinskas (g.1956 m.), vienas iš

4 Paukštytė-Šaknienė, R. Lietuvos etnologijos mokslas XX a. ir XXI a. pradžios periodiniuose ir tęstiniuose leidiniuose. *Istorija. Mokslo darbai*, t. 73, Lietuvos edukologijos universitetas, 2011.

5 Dundulienė, P. *Lietuvos etnografija*. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 6.

6 Hann, C. Anthropology's Multiple Temporalities and its Future in Central and Eastern Europe. *Anthropology's Multiple Temporalities and its Future in Central and Eastern Europe*. Halle: Max Planck Institute für Soziale Anthropologie, 2007, p. 9.

svarbiausių Vytauto Didžiojo universitete veikiančio socialinės antropologijos centro steigėjų, analizuoja lietuviškosios tapatybės kontekstus, atspindinčius migracijos tendencijas, pokolonijinio mąstymo pokyčius nacionalinės kultūros ir globalių tendencijų tyrinėjimuose. Tarpkultūrinio mąstymo atžvilgiu svarbios mokslininko metodologinės išvalgos, brėžiančios lietuviškosios antropologijos veikimo kontūrus.

Tarybmečiu etnologijos pagrindinis mokslinės medžiagos šaltinis buvo etnografinės ekspedicijos, kurių metu anketuojami tiriamieji dalindavosi etninės kultūros asmeniniu išmanymu.

Asmeninė tyrėjo pozicija erdvės ir laiko atžvilgiu buvo gana siaura, – pakakdavo aprašyti vietą, kurioje gyvena tiriamasis, ir svarbiausia fiksuoti aktualią tyrinėjimui etninę medžiagą, ją išskirti sekančiuose teorizacijos etapuose. Taigi pats mokslinės medžiagos aprašinėjimas buvo labiau orientuotas į išorinių dalykų svarbių tyrinėjimui suvokimą. Analizuodamas panašiai kaip jo mokytojas N. Vėlius chtoniškosios mitologijos turinius, G. Beresnevičius remiasi klasikine religijos fenomenų pažinimo žiūra: šventybę išreiškiančių fenomenų simboline ir dvasine gelme.

Vis dėlto Beresnevičiaus taikoma fenomenologinė prieiga paradoksali nepaisant paties mokslininko konstatuojamo šiai tyrinėjimo prieigai būdingo griežtumo: „Ji privalo susilaikyti nuo vertinimo, atlikti *epoche* judesį. Fenomenologui rūpi tik fenomenas, t. y. tai, kas pasirodo. Kas yra „už“ fenomeno, jis nesprenžia“⁷. Įvardytam

metodologiniam rigorizmui prieštarauja suvokimas, jog fenomenas pasirodo tyrinėtojo subjektyviai žiūrai ir, remdamasis vertybėmis, turimomis nuostatomis mokslininkas jį savitai aiškina.

Supratimas, kad visas lauko tyrinėjimo rezultatų įvertinimas ir apibendrinimas priklauso nuo konkretaus tyrinėtojo(-ų) pasaulėjautos išankstinių nuostatų atsiskyrimo arba jų suspendavimo *epoche* leidžia traktuoti veikiau kaip idealistinę poziciją. Antra vertus, nepaisant šioje nuostatoje egzistuojančio svyravimo tarp tikrovės ir įsivaizdavimo, Beresnevičiaus etnologijai ir tarpreliginiam lyginimui siūloma fenomenologinė prieiga kitaip nei vien etnografinių detalių aprašinėjimas išplečia mokslinio perspektyvizmo ribas. Straipsnio autoriaus nuomone, objektyvų kritinį pagrindą fenomenologinei prieigai etnologijoje suteiktų istorinio lyginamojo metodo taikymas, integruotas fenomenologinėje deskripcijoje. Taikant minėtas metodologines strategijas kartu būtų labiau atsižvelgiama į individualių tiriamųjų ne visada lengvai aprašomų prasminių dmenų aptarimą ir būtų išvengta iš šių strategijų atskyrimo išplaukiančių problemų: „taip skverbiamasi labiau į plotį, negu į gylį: parodoma religinių sistemų raida, jų tarpusavio santykiai bei panašumai ir skirtumai; tačiau nepažįstama universali religijų esmė ir vienovė“⁸.

XX amžiaus pabaigoje didėjant pasauliniams migrantų srautams multikultūriškumo ir tarpkultūriškumo sampratos žadina atviras diskusijas: Ar užtenka tik nacionalinės kultūros tyrinėjimų ar reikia pereiti prie platesnių tarptautinių temų

7 Beresnevičius, G. *Religijotyros įvadas*. Vilnius: Aidai, 2007, p. 322.

8 Ten pat, p. 328.

aptarimo? Nacionalinės kultūros ir globalaus palyginamojo pobūdžio studijas Lietuvoje sėkmingai plėtoja Lietuvos kultūros tyrimų instituto įvairūs skyriai, ypač Komparatyvistinių kultūros tyrimų skyrius. Jame dirbantys mokslininkai – Antanas Andrijauskas, Vytautas Rubavičius, Žilvinė Gaižutytė-Filipavičienė – ir kt. mokslininkai tyrinėja Vakarų ir Rytų civilizacinių paradigmų slinkyse išryškėjusius aktualius sociokultūrinius reiškinius.

Greta įvardyto respublikinio akademinio padalinio reikia išskirti Vilniaus universiteto Azijos ir transkultūrinių studijų institutą, kuriame antropologo prof. D. Brandišausko vadovaujami mokslininkai – Victor de Munck, Kristina Garalytė, Pranskevičiūtė-Amoson – vykdo sociokultūrinius antropologinius Azijos tyrimus.

Vytauto Didžiojo universitete veikiantis Socialinės antropologijos centras, kurio mokslinių interesų lauke svarbią vietą užima postsocializmo antropologijos, atminties, identitetų, religijos tyrinėjimai, vadovaujamas prof. V. Čiubrinsko atlieka tyrinėjimus minėtose srityse. Lyginant su etnologija Čiubrinskas yra aiškiai atskyręs kultūrinės antropologijos specifiką nuo etnologijos lietuviškame kontekste: „Be etnografijos specifikos, antropologiją nuo europietiškosios etnologijos skiria dar ir antropologijos tyrinėjamo objekto globalinis, o etnologijos – labiau regioninis mastas ir, be jau minėtojo holizmo, antropologijoje akcentuojamos komparatyvizmo (*globalinio*) bei *kultūrinio reliatyvizmo* paradigmos“⁹. Visos trys Čiubrinsko mi-

nimos mokslinės nuostatos – holizmas, reliatyvizmas, komparatyvizmas – padedą mokslininkams išvengti šališkumo ir kreipia žvilgsnį į objektyvų heterogeniškų civilizacijų tyrinėjimą. Būtina akcentuoti, jog šios teorinės nuostatos išreiškia Lietuvoje atliekamų tarpkultūrinių tyrinėjimų tarptautiškumą ir bendradarbiavimo su pasaulinių akademinų institucijų tyrinėjimo kryptimis dvasią.

Tarpkultūrinė įvairovė

Aprašomų lietuviškų tarpkultūrinių tyrinėjimų centrų mokslininkų darbas įgalina platų kultūrinės įvairovės procesų aspektų nagrinėjimą vadovaujantis komparatyvistinėmis ir lauko tyrinėjimo strategijomis. Kas aptariame kontekste yra kultūrinė įvairovė ir kultūriškumas? „Kultūrą galima traktuoti kaip žmogaus sugebėjimą, kuris ryškiausiai atsiskleidžia kuriant vis naujus išradimus, keičiančius žmonių gyvenimus“¹⁰. Etnologijos objektas žvelgiant klasikine prasme yra pavienės atskirų etnosų grupės, jų gyvenimo būdo, papročių bei susijusių artefaktų tyrinėjimas. Nuo devynioliktojo amžiaus etnologijos objektas pradėjo kisti įvairiose pasaulio šalyse atradus nevakarietiškas tautas. Atsirado poreikis kultūros antropologų ilgalaikiams tyrinėjimams konkrečioje heterogeniškoje kultūroje. Šiandien etnologai ir antropologai tyrinėja visas įmanomas stebėti visuomenes, jų urbanistines struktūras, analizuoja savitų nacionalinių etninių grupių ir naujai atsiradusių subkultūrų veikimą. Atliekant

9 Čiubrinskas, V. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007, p. 11–12.

10 Krotz, S. Die eine Welt und die vielen Kulturen. *Globale Solidarität. Die verschiedenen Kulturen und die eine Welt*. Stuttgart: Verlag W. Kohl Hammer, 1997, p. 44.

anketavimo, medžiagos analizės darbus gilinamasi į atskirų grupių sandarą, vystymąsi ir sociokultūrinės ypatybes, siejančias aptariamas grupes tarpusavyje.

Atsižvelgiant į kultūrinės antropologijos objektų margalytiškumą viena iš svarbiausių nuostatų, įkūnijančių šio mokslo specifiką - kultūrinis reliatyvizmas, akcentuojantis „kultūrų santykinį nepalyginamumą, kiekvienos jų išskirtinį savytumą ir pažinimą tik iš jos pačios vidaus logikos“¹¹. Tuo tarpu etnologai pabrėžia konkretaus žmogiško veikimo prasminių sandų tyrinėjimą, išplaukiantį iš vietos ir laiko dvasios formuojamos perspektyvos.

Minėta kultūrinio reliatyvizmo metodologinė pozicija, perkeltine prasme suvokiama kultūrų mozaikos pavidalu, „pagrindžia kylančių geopolitinių bei kultūrinių konfliktų ištakas, susijusių simbolinių reiškinių atsiradimą, atskleidžia kultūrinės įvairovės ir tarpkultūrinių įtakų genezę“¹². Žvelgiant iš kultūrinės antropologijos ar netgi etnologijos mokslų perspektyvos kultūra veikia tarsi sistema, leidžianti ją besinaudojantiems individams orientuotis ir išgyventi konkrečioje visuomenėje. Dėl to taip analizuojama kultūra nėra vien vertybių generavimo aruodas, bet veikia ir kaip adaptacinis aparatas. Tuo būdu metodologinis kultūrinės antropologijos savitumas yra išreiškiamas keliais aspektais. Pirmiausiai intensyviomis tam tikros sociokultūrinės grupės žmonių studijomis dalyvaujant tiriamųjų gyvenime ir juos stebint taip, kad būtų įmanoma užfiksuoti

ir suprasti atliekamo tyrinėjimo kontekste vidinio pasaulio nuostatas.

Kiekviena žmogaus prigimties apibrėžtis susijusi su istorinių, ekologinių ir kultūrinių ypatybių įvairove, išreiškiančia *homo sapiens* savitumą. Vis dėlto atsiribojus nuo rasinio aspekto apmąstymo galima pastebėti, jog turima mintyje įvairovė mezgasi tam tikrame erdvėlaikyje, glaudžiai siejančiame kraujo giminystės ryšiais gyvenančius žmones. Antropologų Rūtos Dapkūnaitės ir Victorio Muncko 2020 m. atliktas Kauno, Vilniaus, Telšių giminystės tyrimas liudija, jog „beveik visi giminingi per santuoką, išskyrus *anūkai, žmona* ir *vyras*“¹³. Vis dėlto kultūrinės įvairovės nedera kildinti vien iš atskirų žmonių populiacijų fizinių skirtumų. Taigi ne biologija lemia žmogaus unikalų išskirtinumą lyginant su gyvūnais: „Egzistuoja stulbinanti kultūrų įvairovė, kurią žmonija palaipsniui kuria, formuoja ir perdaro vis naujuose kultūriniuose deriniuose ir inovacijose“¹⁴. Šiuo atžvilgiu antropologai yra bene vieninteliai pripažįstantys žmogaus kaip rūšies polimorfiskumą. Taip pat ir istorikai žmonijos vienybę sieja su kultūrų įvairove.

Pirmiausia antropologai tyrinėja kultūrų įvairovę ir tik po to žmonių vienybę. Dėl to į kai kuriuos etnologus galima žvelgti tarsi savotiškus „įvairovės dvasininkus“. Atitinkamai išryškėjusi jų tyrinėjimų visuoma aprėpia kultūrų daugiskaitą. Iš to kyla,

11 Čiubrinkas, V. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*, 2007, p. 12.

12 Schönhutt, M., Jerrentrup, M. T. *Partizipation und nachhaltige Entwicklung*. Wiesbaden: Springer, 2019, p. 3.

13 Dapkūnaitė, R., Munck, Victor. Lietuvos giminystės kultūrinis aspektas ir koncepcija: laisvojo sąrašo metodo pagrįstumas reprezentatyviam giminystės modeliui sudaryti. *Filosofija. Sociologija*, t. 31(4), 2020, p. 337.

14 Krotz, S. Die eine Welt und die vielen Kulturen. *Globale Solidarität. Die verschiedenen Kulturen und die eine Welt*, 1997, p. 43.

kad pagrindinė kultūrinės antropologijos mokslinė problema – socialinio gyvenimo heterogeniškų apraiškų analizė. Stebėjimo metu išryškėjusi kultūrinė įvairovė suvokiama kaip individo realizuotų galimybių išraiška žmogiškų kultūrinių sugebėjimų kontekste. Lyginamosios patirties perspektyvoje atsiveriama panašumų pažinimui ir skirtumų fiksavimui. Tuo būdu kultūrinė antropologija reiškiasi kaip žmogiškos būties panašumus ir skirtumus svarstantis mokslas. Savotišku šių procesų atspindžiu galima vadinti ir etnologiją, kuri remdamasi nacionalinės kultūros suvokimu siekia pažinti bendrus ir kitų kultūrų individų gyvensenų, pasaulėžvalgos ypatumus.

Viena vertus, vienos kultūros atribojimas nuo kitos priklauso nuo gyvenimo būdo, gyvenamosios terpės, religijos, ekonomikos sąlygų, ypatingų kultūrinių įpročių. Antra vertus, kultūrinės sienos renčiamos dar sąmonėje. Įvardytą mintį patvirtina tikrovės faktai: atskirų sociokultūrinių grupių etnonimai ir simboliai, išryškėjantys aprangoje, interjero detalėse. Klasikinėje kultūrinėje antropologijoje žvelgiama į kultūras sisteminiu holistiniu požiūriu pastebint nuoseklius požymius vertybių, įsigalėjusių normų bei nusistovėjusių įpročių lygmenyje, atspindinčiame paties tyrinėtojo ir tiriamųjų požiūrius. Šią tendenciją ikūnija klasikinės antropologijos funkcionalizmo mokyklos etnologinių veikalų pavadinimai, pavyzdžiui, Bronislawo Malinowskio veikalas „Nusikaltimas ir paprotys laukinių visuomenėje“ (angl. *Crime and Custom in Savages Society*) apie Trobriano salų gyventojus ar Daisy May Bates studija, analizuojanti Australijos aborigenų gyvenseną, „Mano vietiniai ir aš“ (angl. *My Natives and*

I) knygoje. Remiantis modernia antropologine mąstysena, ypatingai simbolinės antropologijos mokykla, kultūra „suprantama kaip neegzistuojanti atsietai nuo individų, ji tiesiog reiškiasi per individų realybės interpretacijas“¹⁵. Vadovaujantis šiuo suvokimu, etninės grupės – tai bendruomenės, pasižyminčios unikaliu supratimu, kurį nustatyti padeda tradicijų kitoniškumo tyrinėjimai, vykdomi remiantis tiriamųjų supratimu, užuot bandžius primesti tyrinėtojo požiūrį kaip būta klasikinėje antropologijoje. Rezultatai atsiskleidžia stengiantis aprėpti abiejų lyčių, įvairaus amžiaus etninių grupių asmenis, priklausančius skirtingoms profesijoms bei socialinio statuso grandims. Kadangi skirtingų sociokultūrinių bei etninių grupių suvokimas gali kisti, kitaip nei kalbų atžvilgiu, yra pakankamai sunku nustatyti kitoniškumo bendrąsias priežastis. Pavyzdžiui, siekiant ištirti Afganistano etninę sudėtį holistiniu požiūriu reikėtų atsižvelgti į šioje šalyje egzistuojančių 200 etninių individų grupių kultūrinio mentaliteto panašumus ir skirtumus.

Kultūrinėje antropologijoje į etnines grupes žvelgiama kaip į tam tikrus erdvinius vienetus. Kalbant apie atskiras geopolitinių konfliktų šalis regionai ar provincijos lyginami konkrečių tose vietose gyvenančių etninių grupių kontekstuose. Aptariamoms lokalioms duotys egzistuoja nusistovėjusių faktų pavidalu. Vis dėlto vietos duoties negalima traktuoti kaip principinių apibrėžčių. Dėl to negalima vienpusiškai sieti, pavyzdžiui, Naujosios Gvinėjos vietinių genčių, turinčių istoriškai nusistovėjusią vietą, su

¹⁵ Čiubrinškas, V. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*, 2007, p. 171.

etninių mažumu padėti kitame regione. Dėl to būtų pravartu nurodyti rūšinės ir kultūrinės įvairovės sąsają. „Kuo etninė sudėtis, skaičiuojant etnolingvistinių grupių skaičių tam tikrame teritoriniame vienetė, magesnė, tuo gyvenamoji erdvė įvairesnė. Atitinkamai kuo gyvenamoji terpė turi daugiau skirtumų, tuo rūšinė įvairovė didesnė“¹⁶. Paprastai gyvenamosios vietovės tankis labai daug ką pasako apie toje vietoje įsikūrusias techniškai ir ekonomiškai viešpatuojančias grupes, kurios suprantama dėl įvardytų pranašumų keičia gyvenamąją aplinką. Iš to išplaukia, jog tiriamą ne vien kultūrinė erdvė, bet lygiai taip pat jos integralios dalys kaip biokultūrinės aplinkos (angl. *biocultural diversity*) sistemos.

Kultūros antropologai dažniausiai susiduria su tarpkultūriniais skirtumais, kurie „mezgasi tyrinėjamose kultūrose“¹⁷. Pastarasis konceptas anglosaksų tradicijoje vadintinas *intrakultūriškumu*. Šio koncepto ypatumus tiriamose etninėse grupėse galima suvokti lyginant atskirų asmenų ir lyčių mąstymo heterogeniškumą. *Intrakultūrinę* įvairovę dėl to visuomet apriboja poreikis apibrėžti stebimų papročių, tradicijų modelius. Tokiu būdu šiek tiek prieštaraujama stebimos įvairovės spontaniškai raiškai.

Išskirtinumo siekimas

Kultūrinė įvairovė egzistuoja skirtingais pagrindais ir ją šiuolaikiniais pavidalais galima aptikti kiekvienoje organizacijoje, įmo-

nėje, draugijoje. Atvirose kultūrinę įvairovę aptariančiose diskusijose ir politiniuose debatuose pasitelkiamos multikultūrinės visuomenės metaforos tarpusavyje sieja skirtingus dalykus. Ypatingai šie procesai susiję su tyrinėjamų objektų pobūdžiu ir jų savitumu. Etninės grupės, kurias dažnai tiria antropologai, lyginant su politikoje, ekonomikoje pasitelkiamais Vakarų, Rytų, nacionalinių kultūrų pavyzdžiais, yra hermetinės ir gerokai mažesnės.

Kultūros gali būti suvokiamos kaip tam tikros monados. Turima galvoje Georgo Vilhelmo Leibnizo, sukūrusio šį konceptą, filosofijoje eksplikuojama prigimtinės būties tvarkos esmė: „Galima sakyti, kad monados atsiranda ir miršta spontaniškai, o tai reiškia, kad jų prasidėjimo pagrindas – kūryba (pranc. *création*), o baigtis naikinimas (pranc. *annihilation*), o sudėtinės dalys priklauso nuo dalių pradžios ir pabaigos“¹⁸. Kitaip sakant, kultūros traktuojamos kaip tam tikrų simbolinių savybių talpyklos, atspindinčios konkrečios sociokultūrinės organizacijos savitumą. Būtina pastebėti, jog iš filosofinio mąstymo perimtas aptariamas kultūrų talpyklos modelis postmodernioje antropologijoje kritikuojamas.

Pirmiausia dėl to, kad jame kultūrinė įvairovė apibrėžiama išorinių reiškinių visuma. Dėl to dažnai heterogeniškų kultūrų skirtumai ir ribos hiperbolizuojami, o pats tarpkultūrinis santykis tiriamas paviršutiniškai. Būtina atkreipti dėmesį, jog kultūrinės ribos kasdien peržengiamos, o ši aplinkybė *de facto* liudija apie minimo veiksnio neakivaizdumą.

16 Maffi, L. *On Biocultural Diversity. Linking Language, Knowledge, and the Environment*. Washington: Smithsonian Institution Press, 2001 p. 109.

17 Peltó, P., Peltó, G. H. *Intracultural Diversity: Some Theoretical Issues*. *American Ethnologist*, t. 2, 1975, p. 17.

18 Leibniz, G. W. *Monadologie*. Stuttgart: Philipp Reclam, 1998, p. 11–12.

Galiausiai įvardyta įžvalga atskleidžia kultūrinių ribų statiškumo nepagrįstumą ir kartu paneigia rasistinių teorijų pretenzijas aiškinti savus teiginius remiantis selektyviais konkrečios kultūros faktais. Kultūros substancinis aiškinimas susiduria su aptariamo objekto kalbinio nuoseklumo pagrindimo perdėtu sureikšminimu. Toks požiūris leidžia žvelgti į kultūrų kaitą aplaidžiai, o pasitaikančius atskirų struktūrų chaoso požymius perkelia į iškilusio konflikto židinio aptarimą. Individai, remdamiesi kultūros talpyklos modeliu, vargiai gali keistis kultūrine patirtimi, nes kiekvienos kultūros asmenys pasižymi unikalumu patirtimi. Galiausiai toks mąstymas prieštarauja visuomeninei individų prigimčiai, vedančiai prie bendruomeniškumo ir tiesioginių kontaktų. Tuo tarpu kultūrinės talpyklos modelis veikia uždarai sociokultūrinių sąveikų atžvilgiu.

„Kultūra egzistuoja [...] problemos, kurią pasižymi ir kitos kultūros, sprendimo forma“¹⁹. Multikultūralizmo pagimdytos problemos pirmiausiai iškilo XX amžiaus aštuntajame dešimtmetyje Jungtinėse Valstijose išryškėjus etninių grupių skirtumams. Vieni netapatumai tapo ilgalaikių konfliktų priežastimi. Tarkime, vis dar labai opus juodaodžių teisių klausimas, išaugęs JAV į *Black Lives Matter* judėjimą, kuriam „leidžiama rasiniu pagrindu užsiimti nusi kaltėlių apolegetika“²⁰.

Kiti multikultūralizmo suponuoti skirtumai tapo neblogu pretekstu JAV vietinių etninių grupių, pavyzdžiui, įvairių indėnų

genčių, reklamai. 1990 m. virto savotiška riba, nuo kurios pradėta aštrinti kultūrinių skirtumų svarstymą politikoje, vartojimo sferoje bei diskutuoti įvairius etniškumo aspektus. Baigiantis tūkstantmečiui etniškumas tapo vyraujančia daugelio karinių konfliktų interpretacijos formule. Taip etniniai konfliktai neigiamai prasme įkūnijo fragmentuoto neužbaigto globalaus pasaulio vaizdą.

Šiuo atžvilgiu kultūra egzistuoja sąlytyje su kitoniškumu, skirtumais, svetimyste ir susvetimėjimu. Dėl šios priežasties „kultūra dažnai pasitelkiama tarpusavyje konkuruojančiuose grupėse išsakyti aktualius argumentus“²¹. Pavyzdžiui, kultūra arba religija naudojama tarsi savotiškas ginklas aršioje kovoje dėl resursų, viešųjų ar privačių gėrybių, kaip antai, dėl žemės, naudingųjų iškasenų, pinigų, tarnybų ar fizinio saugumo. Oficialiai vieši konkrečios kultūros pasiekimai priskiriami prie kolektyvinių gėrybių, kurių *de facto* gali siekti tik „teisingos“ grupės nariai ir taip įtvirtinti etnines ribas. Atmintiniams grupės nariams suteikiamas mitinis ypatingumas, išplaukiantis iš vaizduotės, bendruomenės likimo ir atitinkantis vyraujančią istorijos sampratą, dėstomą mokykliniuose vadovėliuose.

Šiuolaikiniame postkolonijiniame bei globalizacijos pokyčių nulemtame amžiuje akivaizdu, kad visi nėra lygūs, o konkretaus dalyko specifiką stengiamasi atskleisti nurodant konkrečias išskirtines savasties ypatybes. Tam tikra prasme „pašaukimas kurti kultūrą yra pats veiksmingiausias

19 Baeker, D. *Wozu Kultur?* Berlin: Kadmos Verlag, 2002, p. 17.

20 Šepkus. Kultūros barbarizavimo kultas. *Kultūros barai*, 1(2), 2022, p. 22.

21 Meyer, T. *Identitätspolitik. Vom Missbrauch kultureller Unterschiede*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2002, p. 32.

politinės praktikos katalizatorius“²². Partikuliarus mąstymas pasidaro vis svarbesnis šiuolaikinių Vakarų valstybių globalizacijos ir vystymosi kontekstuose. Standartizuotas kultūrinių skirtumų pagrindimas paradoksaliai būdu atsiskleidžia kaip globalizacijos poveikis. Migracija, kolonializmas, viešosios informacijos priemonės globaliu mastu atskleidė tokią perspektyvą. Metaforiškai tariant, pasaulis traktuotinas tarsi savotiška kultūrų mozaika, kuri priešpriešinama „didelio kaimo“ palyginimui. Pastebėtina, jog netgi kai kurie antropologai ar etnologai regi pasaulį padalytą tarsi į atskiras dalis.

Šiomis dienomis etniškumas primena nedraugišką konjunktūrą, kurią tyrinėjimuose taiko vos vienas kitas antropologas. Tuo metu, kai beveik feljetoną primenantis skirtumų estetizavimas atrodo simpatiškas, nors ir menkai reflektuojamas, politinių etniškumų linijos paisymas dažnai būna pavojingas. Atsižvelgiant į aptariamas tendencijas reikėtų išskirti antropologijoje, filosofijoje vis labiau įsigalintį kultūrinio Kito kultą ir ištisą galybę tarpkultūriškumą apmąstančios tarpdisciplininės literatūros, kurioje tarpdiscipliniškumas ištirpsta tarpkultūriškumo magmoje. Savo ruožtu šioje informacijoje išryškinami skirtumai patraukliai sužavi „kitokiomis“ nei mūsų kultūra panoramomis, svetimais žmonėmis.

Begaliniai postmodernios tapatybės klodai

Reaguodami į teorinę nuostatą, jog kultūros yra viso labo uždaros monados,

šiuolaikiniai antropologai ir kultūrologai pasitelkia gerokai laisvesnę kultūros sampratą. Šiuo atžvilgiu būtina akcentuoti kultūrinių ribų susiliejamą, perėjimus, kultūrinius paribius ir nusistovėjusių ribų peržengimą. Įvardyti procesai antropologijoje įvardijami *crossover*, *blurring of boundaries*, dekonstrukcijos, tarpkultūriškumo bei transkultūriškumo terminais. Užuoat teigus universalizmą, dažnai suponuojančio įvairias europocentrizmo apraiškas, akcentuojamos įvairialypės tapatybės. Dėl to pasisakoma už tapatybes, jų kaitą ir pasirinkimą. Pavyzdžiui, gerbiant vertybines antropologų nuostatas vengiama nepagarbiai atsiliepti apie lytinę tapatybę ir iš to išplaukiančius nuomonių skirtumus. Anksčiau įvardyta kultūrinio reliatyvizmo teorinė nuostata mokslinės veiklos metu padeda kuo objektyviau pažvelgti į tiriamos grupės narius ir neprimesti jiems iš tyrinėtojo požiūrio taško išplaukiančių giminystės, rasės, socialinės klasės prietarų.

Kultūrinio reliatyvizmo pozicija padeda suvokti kultūrinius skirtumus. Toks mąstymas atliepia kultūrinės antropologijos pobūdį. „Antropologija gina teisę į skirtingumą, savitumą, kitoniškumą ir yra itin dėmesinga vidiniam žmonių susisaistymui – bendruomeniškumui“²³. Bendruomeniškumo supratimas itin aktualus kalbant apie skirtumus, kurie netiesiogiai peržengia konkrečios kultūros ribas. Šios ribos nėra taip aiškiai žymimos kaip pasienio ruožas, atidalijantis vienos valstybės teritoriją nuo kitos. Kartais kai kurie intelektualai, literatai, menininkai jausdami

22 Wilk, R. *Worlds apart. Modernity through the Prism of the Local. Learning to be Local in Belize: Global Systems of Common Difference*, 1995, p. 110–111.

23 Čiubrinskas, V. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*, 2007, p. 14.

skirtingų tapatybių konfliktą atsisako vienos ar kitos tapatybės. Aptariamu atžvilgiu ryškus Jeano-Paulio Sartre'o Prancūzijos pilietybės atsisakymas priimant Izraelio pilietybę tokiu būdu protestuojant prieš nepriimtina prancūzų kolonijinę politiką.

Vis dėlto pernelyg aršiai kritikuojančios kultūros kaip atskiros monados modelį galima prarasti nagrinėjamos tiesos orientyrus. Sutinkamai su gyvenimo faktu, jog kultūros nėra iki galo visiškai individualūs vienetai skirtingai nuo monadų, pasižyminčių „tam tikru tobulumu (pranc. *une certaine perfection*) ir savipakankamumu (pranc. *une suffisance*)“²⁴. Tikrovėje kultūros yra žemiškos, o ne tobulos, be to, jos priklauso ir nuo panašių, ir nuo skirtingų kultūrų įvairiopos sąveikos procesų. Taigi būtina pripažinti atskiros monados modelio silpniausią pusę: tapatybių pasirinkimo šventinę atmosferą visai įmanoma supainioti su pačia tapatybe, konkrečios kultūros vaidmeniu.

Dėl šios priežasties, matyt, postmodernybėje tapatybių apvartos žaidimas labai paplitęs. Vis dėlto tapatybės neįmanoma staigiai atsisakyti tarsi kokios prekės parduotuvėje. Kultūros ir tapatybės santykio takumas glaudžiai susijęs su ilgalaikiu mokymosi ir socializacijos daromu poveikiu įvardytam santykiui. Sociokultūriniu požiūriu aptariamas modelis naiviai apakina dalykų visumos, atsakingos už tapatybę ir kolektyvinę atmintį stabilia standartizuota raiška. Be to, reikia turėti galvoje, kad simboliniai kolektyvinės tapatybės pagrindai ne visuomet veda tinkamai subalansuotų

intelektinių turinių pateikimo link. Tarime, vyraujanti sociokultūrinės grupės dauguma disponuoja vietinių žinių bagažu, kopijuojančiu kultūrinės mažumos vartojamus simbolius. Taip konkrečios grupės tapatybė priklauso nuo ribotų tapatybės konstravimo išteklių, perimtų iš mažesnės sociokultūrinės grupės.

Postmodernios kultūros koncepcijos dažnai ignoruoja socialinės integracijos procesus, formuojančius sociokultūrinės grupės solidarumą. Asmens priklausymas kuriai nors grupei retai kada būna savanoriškas. Taip pat praleidžiama pro akis, jog dauguma žmonių dėl labai skirtingų priežasčių pastoviai apsistoja konkrečiose vietose, užuot blaškęsi po pasaulį tarsi aitvarai dangaus mėlynėje. Įvairovė nepanaikina ribų, todėl kiekviena kultūra pasižymi heterogeniška vidine struktūra ir pakankamai paslankiomis ribomis. Kultūros veikia kaip struktūros, susidedančios iš panašumų ir skirtumų. Viena vertus, tarpkultūrinėje hermeneutikoje negalima eliminuoti faktinės kultūrų sintezės, perėjimų kultūrinių marginalijų srityje, socialinių ribų peržengimo, antra vertus, tam tikromis kategorijomis besivadovaujančio mąstymo taip pat neištrinsi iš kultūrų suvokimo žemėlapiu. Tiek homogenizuojanti, tiek kultūrinės ribas ištirpinanti kultūros sampratos abi atskleidžia problemišumą. Paties multi-kultūrališkumo ar tarpkultūriškumo ir su tuo susijusio dialogo akcentavimas nurodo kultūrinės ribas. „Kur tik į akiratį pakliūva kultūrinis skirtingumas, jis panaudojamas tolimesniam distancijos katalizavimui“²⁵.

24 Leibniz, G. W. *Monadologie*. Stuttgart: Philipp Reclam, 1998, p. 18.

25 Pfaff-Czarnecka, J. *Arbeitswelt: Kultur am Werk*. Zürich: Uni Verlag, 1996, p. 18.

Skirtys greitai supaprastinamos, o „spoksojimas“ į skirtumų apraiškas implikuoja konkurenciją ir leidžia geriau suvokti skirtumus.

Tarpkultūrinės įvairovės ir kultūrinių ribų santykis

Etninės grupės nuolat keičiasi, - vienos praeina, atsiranda nauji etninių grupių vienetai. Šiuo atžvilgiu kultūrinis sąstingis būna trumpalaikis. Atitinkamai kultūrinis tęstinumas nėra savaime suprantamas dalykas, pavyzdžiui, konkrečios tradicijos pavidalu, bet „susidaro iš daugelio perdavos veiksmų...“²⁶. Kadangi kultūros nėra visiškai uždaros monados, jos viena kitą veikia bei formuoja. Iš esmės ši tendencija reiškia, jog kultūriniai skirtumai yra menki, o kultūrinės ribos nėra tokios aštrios nei gali atrodyti atskiro individo savistabos kontekste.

Užuot padėję megzti dialogą, kultūriniai kontaktai ir veikimas skirtingose etninėse grupėse, esminiai antropologijos tyrinėjimo pažintiniai interesai, dažniausiai ir kuria kultūrinės ribas. „Susidūrusi su skurdžia kultūrinių požymių palete pasižyminčia kultūra, sociokultūrinių kontaktų analizė yra linkusi padauginti tyrinėjamos grupės individų požymius“²⁷. Paprastai įvardytos analizės metu asmenys traktuojami kaip konkrečios sociokultūrinės grupės nariai. Toks suvokimas dažnai praleidžia pro akis tam tikras sociokultūrinių grupių

savybes, kuriomis jos pasižymi, ir sukuria papildomų savybių. Daroma prielaida, jog tos grupės individai yra tipiniai tiriamos grupės nariai, nors tikrovėje gali būti visiškai kitaip. Kultūrinės ribas akcentuojantis bei savos / svetimos kultūrų postulavimas pavojingai priartėja prie neesminių skirtumų perdėto sureikšminimo ir tarpkultūrinės įvairovės nuvertinimo.

Etnocentrizmas, pabrėžiantis kultūrinių ribų svarbą ir savos sociokultūrinės grupės išskėlimą, egzistuoja universaliomis formomis globaliu mastu. Iš tikrųjų tarpkultūrinė įvairovė neturėtų tapti konflikto priežastimi. Netgi stereotipai sukurpti apie kitonišką sociokultūrinę grupę nėra pagrindas, kuriuo kurstomas etninės ar rasinės neapykantos žaizdras. Įprastai pagrindiniu etninio konflikto katalizatoriumi įvardijama menka bendruomenės lyderių savivertė. Iškalingi Stalino, Hitlerio ir Putino etninę tautų valymą teisinančių rusų tautos teisių gynimu pavyzdžiai. Kartu su šiuo vidiniu sociokultūrinės grupės veiklos organizavimo veiksmu glaudžiai susiję panašūs reiškiniai: „nesaugumas kultūrinių marginalijų situacijose, grupės narių ar kartais netgi pačių tyrinėtojų nuostatos, kuriomis deklaruojamas etnocentrinės laikysenos absoliutumas, tyrinėjime strategiškai angažuotas vien kultūrinių skirtumų paisymas“²⁸.

Kultūrinės ribos atsiranda etninių grupių tarpusavio sąveikoje, tad siėti šių procesų kilmę vien izoliacijos pagrindu būtų klaidinga. Turinio prasme kultūra nesutampa su etninės grupės atskiru vienetu. Kultūrinės

26 Kramer, D. *Europäische Ethnologie und Kulturwissenschaften. Grazer Beiträge zur Europäischen Ethnologie*, t. 15, 2013, p. 246.

27 Barth, F. *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Cultural Difference*. Bergen: Universitetsforlaget, 1969, p. 33.

28 LeVine, R., Campbell, D. T. *Ethnocentrism, Theories of Conflict, Ethnic Attitudes and Group Behavior*. New-York: John Wiley & Sons, 1972, p. 220.

ribos gali kisti, o štai individų matomos sienos lieka tos pačios. Priešingai populiariam įsivaizdavimui etniškumo pagrindą būtų sudėtinga aptikti kultūrinių turinių analizėje. Jo ieškoti derėtų sociokultūrinės sąveikos veiksmuose, kurių metu vieni žmonės tampa tos grupės nariais, o kiti dėl tam tikrų savybių nepriimami. „Net jei jie ir gali išreikšti kompetentingai savo sociokultūrinę erdvę, jie šias kompetencijas vargu ar gali *pagrįsti* ar *išskleisti*“²⁹. Etninės sienos įvairuoja priklausomai nuo situacijos specifikos, tad bet kaip jų negalima traktuoti. Kultūrinės sienos reikšmingos kolektyvinei tapatybei, išteklių instrumentalizavimui konkurencinėse situacijose. Dėl to kaip interpretuoti atskiras tradicijas, kokius nagrinėjamus aspektus labiau pabrėžti, o kai kuriais atvejais netgi sukurti priklauso nuo paties antropologo.

Komplikuotas vakarietiškos etnologijos ir antropologijos kai kurių teorinių nuostatų suvokimas

Mokslinė filosofinė Vakarų filosofijos diskusija, ypač ontologijos ir epistemologijos srityse, priklauso daugiausiai nuo dualistinių prielaidų. Dauguma tarpinių pozicijų, egzistuojančių filosofijos istorijoje, tiesiog praleidžiamos pro akis. Nemažai dabartinės filosofijos, filosofijos istorijos, įvairių mokslinių teorijų fragmentuojasi į konkrečias kertines pozicijas. Jose realistinis idėjų flangas priešpastatomas idealistiniam. Toks požiūris „išreiškia etnologijos priešinimą analitinėms dažniausiai

materialistinio pobūdžio bei simbolinės konstruktyviosios prieigos pozicijoms. Šiuo atžvilgiu amerikiečių etnologijos tradicija yra gerokai vientisesnė už europiečių etnologijos tradicijas“³⁰. Straipsnio autorius remiasi daugiausiai jau minėta monistine materialistine pozicija, skelbiančią, jog pasaulis, žmogus, mąstymas ir jausenos turi savyje kažką materialaus. Tuo nesiekama redukuoti žmogaus prigimties vien į kūno ar fiziologinių funkcijų suvokimą ir atmesti sielos aspektą. Laikomasi kitokios teorinės nuostatos. Tam tikra prasme kultūriniai ir sielos turiniai yra materialūs, tad būtų sudėtinga įsivaizduoti sielą egzistuojančią atskirai nuo žmogaus kūno. T. y. išorinis pasaulis egzistuoja nepriklausomai nuo „manęs“. Įvardytas manymas tolygus tikėjimo aktui, suponuojančiam gana menkas mokslines hipotezes.

Tuo tarpu mokslas dažniausiai yra susijęs su materialaus pasaulio, sąveikaujančio įvairialypiais intersubjektyvumo pavidalais, pažinimu. Konstruodami asmeninius pasaulėvaizdžius mokslininkai paprastai remiasi empirijos ir tarpasmeninių santykių egzaminu, kuriame yra mažai fantazijos. Šiame kontekste būtina suvokti, jog nėra tokio mokslininko, kuris atliekamo tyrimo atžvilgiu neturėtų asmeninių interesų ar neatsižvelgtų į institucinę priklausomybę bei jos vertybines nuostatas, kai formuluoja teorines nuostatas. Žinoma, tam tikra realybės socialinė sąranga nereiškia, jog anapus socialinių prieigų neegzistuoja kultūrinės prieigos: „Konstruktyvizmas, kuriame nėra sąvokos ir

29 Roosens, E. The primordial nature of origins in migrant ethnicity. Vermeulen, H., Govers, C. *Anthropology of Ethnicity. Beyond Ethnic Groups and Boundaries*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1994, p. 81.

30 Antweiler, C. *Ethnologie. Ein Führer zu populären Medien*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 2005, p. 102.

objekto takoskyros, pakliūva į episteminio reliatyvizmo, neigiančio tikrovės tam tikrus aspektus, pinkle. Taigi gamtamoksliniai objektai egzistuoja nepriklausomai nuo jų pažinimo, bet to paties negalima pasakyti apie episteminį spęsmą ir klasifikavimą konkrečios sistemos ribose³¹.

Mokslas negali būti grynai „vakarietiškas“ bei grįstas eurocentrine ideologija, bet egzistuoja kaip vienas iš daugelio pasaulio pažinimo kompleksų. Dėl šios priežasties antropologijos taip pat negalima suprasti kaip vakarietiškos etnologijos. Intersubjektyvumas sąlygoja mokslo specifiką ir savitas daugelio pasaulio kultūrų pažinimo prieigas. Bendrąja prasme mokslas virsta tam tikra universalija, išreiškiančią racionaliomis formomis postuluojamą „žmonijos episteminį bendrumą“³². Atitinkamai toks mokslas įkūnija empiriškai objektyvios pozicijos sisteminį pobūdį. Įvardyta laikysena glaudžiai susijusi su pačia žmogaus egzistencija. Mokslo intersubjektyvių bei universalių žmogaus buvimo žemėje turinių apmąstymo pagrindas įgalina tokį tarpkultūrinį matymą, kuriame atsiskleidžia kosmopolitinio požiūrio platumas.

Tokiu būdu aptariamas mokslas pažintinius klausimus formuluoja remdamasis gerai apgalvotų priemonių instrumentarijumi. Žinoma, įvardyta teorinė nuostata toli gražu nereiškia, jog konkrečiu atveju mokslo taikomų metodų arsenalas spęsti iškilusią problemą vertingesnis už vietinių

etninių grupių žinias (ang. *local knowledge*, *indigenous knowledge*), jų gyvenimo patirtį ar sukaupią išmintį. Juk formuluojant mokslines prielaidas pasitaiko, kad tiesiog pritrūksta žinių, sunku patikrinti naudojamų teorijų veiksmingumą, tyrėjo kompetenciją. Tokiu atveju kasdienio mąstymo žinios žymiai pranašesnės už teorinį mokslinį galvojimą. Galiausiai būtina konstatuoti, jog bendras žmogiškų problemų svarstymas retai kada reikalauja konkrečios informacijos: dažniausiai pakanka prasmingo problemos sprendimo svarstymo.

Mokslui būtina išaiškinti konkrečios problemos sprendimo empirines ir logines alternatyvas bei pagrįsti kritiškai analizuojant svarstomo dalyko taikymo perspektyvą viešojoje erdvėje. Intelektinės abejonės veiksmingumą atskleidžia laiko tėkmėje kai kurių visuomenių išlikimas nepaisant vien galios ar atsitiktinumo rodiklių. Numanomų ir jau įvardytų veiksmų pagrindimas ir atsakomybė atsakyti į iškilusius klausimus lemia paties mokslo praktinį veikimą. Mokslo praktinis veikimas glaudžiai susijęs su pažinimu, kurio vertinimas vargiai gali būti sietinas su vieta ar paties vertintojo asmenybe. Išsakytas požiūris tinka kritikai, nukreiptai prieš „baltą ir vyrišką mokslą“³³. Jeigu šita maksima neišlaiko jai skirto egzamino, gresia rasizmo, kaip antai „Tik juodieji moka visiškai autentiškai tyrinėti Afriką“, arba seksizmo („Tik moterys geriausiai supranta moteris“) ribotumas. Iš to išplaukia, kad dehumanizuojančio, kolonijinio, angažuoto vien Vakarų kultūrinės pa-

31 Crivellari, F., Kleeberg, B., Tilman, W. *Urmensch und Wissenschaften. Eine Bestandsaufnahme*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2005, p. 8.

32 Hollis, M. *The Limits of Irrationality*. Wilson, B. R. *Rationality*. Oxford & New-York: Harper & Row, 1974, p. 218.

33 Wimmer, F. M. *Interkulturelle Philosophie*. Wien: UTB, 2004, p. 16.

radigmos viešpatavimui mokslo samprata yra pasenusi bei klaidinga. Imantis mokslo taip pat derėtų atsakyti esencialistinio požiūrio. Šiuo atžvilgiu atskirų kultūrų apibendrinimas primena anekdotus. Žinoma, anekdotai taip pat atlieka svarų vaidmenį atskirų kultūrinių situacijų suvokime, bet tokiu atveju jie tarnauja tik kaip tyrimo medžiaga.

Minimas tyrimas mezgasi analitinės analizės kontekste. Jo šerdis glaudžiai susijusi su kultūrinių fenomenų, randamų atskirų atvejų dėsningumuose, supratimu. Esminiai šios paradigmos lūžio taškai aiškinami pasitelkiant empirinius tyrinėjimus, tarpkultūrinį lyginimą, bendrąsias kultūros teorijas ir konkrečius teminius klausimus. „Tokia tyrinėjimų kryptis orientuota į tarpkultūrinių panašumų, visiškai skirtingų kultūrinės organizacijos formų tyrimą, o ne vien į skirtumų nagrinėjimą“³⁴. Antra vertus, nederėtų teigti, jog analitinis medžiagos gvildenimas yra kertinis darbas kultūros antropologijai ar etnologijai. Jeigu ignoruotume dalyvaujančio stebėjimo ir etnografinio anketavimo rezultatus, pro akis būtų praleisti labai esminiai heterogeniškų kultūrų suvokimui etikos / emikos niuansai.

Dauguma fenomenologinės filosofijos atstovų mano, jog žmogiškas elgesys nėra iki galo suprantamas, nes gyvenimiška patirtis pasižymi kultūriškai specifiniais bruožais. Heideggerio ir Merleau-Ponty filosofijos žadina nuostabą, esą įdomiausi žmogiško elgesio modeliai nėra grindžiami taisyklėmis ir nėra universalizuojami. Dėl

to diskutuojant klausimus, išplaukiančius iš žmogiškų instinktų srities iškyla savotiškas paradoksas: žmogiškieji instinktai liudija tam tikras žmogaus prigimties konstantas. Vis dėlto heterogeniškų kultūrų simbolinių formų raiškos turtingumas ir racionalių jų svarstymo būdų visuma verčia niekais bandymus galutinai ištirti žmogišką prigimtį kūrybinio potencialo atžvilgiu. Nors reikia pripažinti, jog nepaisant kultūrinės specifikos ir jos pokyčių variacijų, kiekvieno žmogaus elgesys ir veikla priklauso nuo konkrečių sociokultūrinių normų ir tik jomis remiantis gali būti paaiškinti įvairūs dalykai. Taigi vienpusis dėmesys vien kultūrinei įvairovei, jos specifikai atskleidžia viso labo dalį tiesos apie konkrečias kultūras.

Etnologijos antropologiniai pagrindai

Aiškėjant etnologijos ir kultūrinės antropologijos tarpusavio ryšiui iškyla būtinybė apibrėžti iš tyrinėjimo akiračio vis išspręstos etnologijos esmę. Tarptautinės diskusijos šiuo klausimu pasižymi milžiniška svarstymų įvairove. Remiantis šia įvairove galima išskirti keleriopus požiūrius ir juos pagrįsti. Pirmiausiai žvelgiant į etnologiją kaip į mokslą vargu ar joje derėtų įžvelgti vien konkrečią perspektyvą, pasaulėžvalgą arba metodą. Dėl to, straipsnio autoriaus nuomone, mokslinio etnologijos akiračio apibrėžtis yra pirmesnė už jos tyrimo objekto – konkrečios kultūros aprašymą. Tuo tikslu svarbu ištirti tyrimui aktualias kultūrinės galimybes ir konkrečių žmonių kultūros savitarpio ryšius, atskiros sociokultūrinės grupės specifinius poreikius ir iš to išplaukiančią savitą čia – būties raiškos formą.

34 Kunz, J. *Die Verhaltensökologie der Couvade. Perinatale Tabus und Einschränkungen für werdende Väter an der Schnittstelle von Biologie und Kultur*. Norderstedt: Books on Demand, 2003, p. 3.

Taigi išsakytos mintys suponuoja, jog etnologiją būtina traktuoti kaip profesiją, kurios mokomasi, ar būtų tiriama vietinė ar heterogeniška kultūra. Dėl šios priežasties, kitaip nei mano amerikiečių antropologas Renatas Rosaldas, etnologija, užuot besiremiant „tyrinėtojo tapatybe“³⁵ (Rosaldo, 1993, 11), vis tik grindžiama išmoktomis kompetencijomis. Dėl to mėginant įgyvendinti keliamus tyrinėjimo tikslus etnologijai būtina remtis konkrečiu autoritetu, užuot jo vengus. Tačiau patį „autoritetą reikia metodiškai pagrįsti ir paaiškinti“³⁶.

Kitas požiūris grindžia etnologijos, sudėtinės kultūros antropologijos dalies, poziciją. Taip etnologija traktuotina lygiavertiškai kitoms antropologinėms disciplinoms. Šia prasme etnologijos jokių būdu negalima priskirti vien teorinei kultūrologijos sričiai. Atitinkamai nedera etnologijos izoliuoti vienos kaž kurios mokslinės disciplinos kontekste. Šią nuostatą savo tyrinėjimuose yra pagrindęs G. Mažeikis teigdamas, jog „kraštotyra yra pažintinė disidentinė veikla kuri sugebėjo netapti mokslu, nepaklusti universitetams, ir puoselėti alternatyvų, net pavojingą krašto vaizdą“³⁷.

Mažeikis atkreipia dėmesį į atskirų subdisciplinų marginalijose pasiliekančius idėjinius turinius, kuriuos akademiniai padaliniai linkę ignoruoti. Pavyzdžiui, tam tikras neoficialias okultines praktikas,

pavyzdžiui Naujosios Romuvos judėjimą. Vis dėlto straipsnio autorius šiai prof. G. Mažeikio minčiai oponuoja. Vytauto Didžiojo universitete etnologijos studijų programoje yra parašyta mokslinių darbų, kuriuose tyrinėjamos subkultūros tarp jų ir Naujosios Romuvos judėjimas. Vadinas, okultinėmis, neopagoniškėmis sociokultūrinės organizacijos formomis domimasi oficialioje akademinėje erdvėje. Straipsnio autorius aptariamam atžvilgiu norėtų pasidalinti asmeninėmis prielaidomis. Sociokultūrinės marginalijas pavertus vienu iš oficialiu etnologijos ar kultūrinės antropologijos mokslo objektu jos netektų Mažeikio minimo „disidentinio“ pobūdžio arba, priešingai, mokslinis neoficialių tyrinėjimo kryptį įteisinti labai smarkiai pakeistų etnologijos ir kultūrinės antropologijos teorinį ir metodologinį pobūdį. Pavyzdžiui, Jungtinėse Valstijose prie etnologijos priešliejamos literatūrologijos, literatūros kritikos, *Performance Studies* disciplinos, kurios ne visada susijusios su kultūrų tyrinėjimu. Lietuvos atveju taikant mišrias tyrinėjimo strategijas šiuose moksloose taip pat galimi panašūs scenarijai.

Tarpkultūrinis lyginimas ir aukštas teorinio abstrahavimo lygis turėtų išlikti pagrindiniais kultūros antropologo mokslinio darbo prioritetais kas anksčiau buvo būdinga amerikiečių antropologijai, bet pastaruoju metu ši tendencija ryškesnė britų sociokultūrinėje antropologijoje. Straipsnio autoriaus nuomone, kad lietuviškoje ar kitų šalių etnologijoje ir kultūrinėje antropologijoje galima būtų pasiekti panašų poveikį, kuo daugiau reikia universalių metanaratyvų. Pateikiamas požiūris anaip tol nereiškia, kad reikia atsisakyti pirmiausiai

35 Rosaldo, R. *Culture and Truth. The remaking of Social Analysis*. London, New-York: Routledge, 1993, p. 11.

36 Agar, M. H. *The professional Stranger. An Informal Introduction to Ethnography*. San Diego: Academic Press, 1996, p. 20.

37 Iš Vilniaus universitete 2022 02 22 vykusioje tarptautinėje konferencijoje „The Crossroads Mythos and Logos“ filosofo G. Mažeikio skaityto pranešimo „Forbidden Memories and Dangerous Openings“.

postmodernios antropologijos, teigiančios, kad nešališkas „ir neutralus kitos kultūros ar sociumo žinojimas, išmanymas yra neįmanomas. Žinojimas yra kuriamas (angl. *production of knowledge*), jis sąlygotas kultūros, kalbos, socialinio konteksto ir istorijos“³⁸. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, jog postmoderni antropologija ištirpdo visas gvildenamas problemas beformėje subjektyvumo košėje. Antra vertus, suvokiama, kad būtent aptariama šiuolaikinės antropologijos kryptis pagimdė daug svarbių tarpkultūriniams tyrinėjimams teorinių nuostatų: pagrindė reprezentacijos problemas, multikultūrinių identitetų įvairovę, konstruktyvizmą, istorinį citavimą. Straipsnio autoriaus nuomone, tokia antropologiniame tyrime ryškėjantys diskursai ir juos pagrindžiantys pavyzdžiai bei akivaizdžios faktinės aplinkybės galėtų sušvelninti kai kurių tyrinėjimo rezultatų tendencingumą, išplaukiantį iš konkrečių mokslinių teorinių preferencijų. Sutinkamai su akivaizdžia tiesa, jog mokslinių rezultatų efektyvumui užtikrinti reikia išsamios kritinės atliekamo mokslinio darbo teorinių nuostatų ir gautų rezultatų analizės.

Tuo tarpu etnologiją taip pat galima traktuoti kaip mokslą, apimantį skirtingų gyvenimo būdų tyrinėjimą. Šiuo atžvilgiu diskutuojama kultūros samprata pasižymi mąstymo ir veikimo derme. Vis dėlto toks suvokimas neturėtų būti abstraktus, nes „tarpkultūrinė įvairovė yra visų žmoniškų bendruomenių kertinis požymis“³⁹. Kultūra

savyje telkia idealybes, susidedančias iš reikšmių, simbolių, pažinimo objektų, ir materialius produktus, kaip antai puodus, kultūrinius kraštovaizdžius. Žinoma jokia kultūra neredukuotina vien į materialius ar idealius turinius. Kultūra yra veikiau hibridas, kuriame galima rasti abiejų minėtų priešybių požymių. Nepaisant šimtų pateikiamų sąvokinių apibrėžčių, pagrindiniais informacinės perdavos vertės rodikliais išlieka prisitaikymo prie konkrečios kultūros ir gebėjimo orientuotis konkrečioje kultūrinėje erdvėje rezultatai, ryškėjantys iš skirtingų žmogiškosios veiklos formų.

Antropologinėse disciplinose, ypač etnologijoje, dažnai keliama uždaviniai, kuriais siekiama taip pateikti žinias, kad jos atspindėtų iš tiriamo konteksto išplaukiančius veiksmus. Tada įmanoma darniai mokslškai suprasti visą šį teorijos ir praktikos visetą. Kultūrinio žinojimo kaupimas mažina spoksojimo vien į kultūrinius skirtumus vertę, nes paprastai heterogeniškų kultūrų išmanymas būna labai hermetinis kultivuojamas siauros mokslinės disciplinos studijose. Dėl to galima daryti prielaidą, jog tarpkultūrinės žinias ir joms artimas hipotezes hermetinės konkrečios mokslo disciplinos atstovas turėtų suvokti plačiau. Juolab, kad aptariamoms žinios skirtingose „žmonių grupėse nevienodai pasiskirsto“⁴⁰ ir jas įvairiai interpretuoja atskiri individai bei pačios sociokultūrinės grupės. Šią įžvalgą patvirtina mokslinės diskusijos, kurių metu vietinių žinios (angl. *indigenous knowledge*) dažnai hiperbolizuojant laikomos vientisomis, universaliomis,

38 Čiubrinskas, V. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos*, 2007, p. 183.

39 Yousefi, H. R., Mall, R. A. *Grundpositionen interkultureller Philosophie*. Nordhausen: Traugott Bautz, 2005, p. 105.

40 Barth, F. Other Knowledge and Other Ways of Knowing. *Journal of Anthropological Research*, 51(68), 1995, p. 66.

šiuolaikiškoms ar tiesiog pavadinamos kitokiu žinojimu.

Antrinių etnologijos ir kultūrinės antropologijos apibrėžčių perkainojimas

Mokslinėje literatūroje greta įvardytų galima aptikti kitų etnologijos apibrėžčių, interpretuojančių šio mokslo specifiką. Vis dėlto šių aiškinimų nederėtų laikyti centriniams apibrėžtimis. Dėl šios priežasties aprašomi etnologijos požymiai laikytini antriniais. Pirmiausiai straipsnio autorius žvelgia į etnologiją kaip į kultūrų studijas, kurių metų tyrinėjama sociokultūrinių grupių dinamika, idėjos, – tradicinis šio mokslo naratyvų nubrėžtas horizontas. Žengiant anapus įvardyto akiračio nubrėžtų ribų vis aktualesnis tampa specifinių etnologijos problemų sprendimo poreikis metodologinių priemonių arsenale ieškant originalių aiškinimo būdų. Etnologijos, dažniausiai užsiimančios heterogeniškų sociokultūrinių grupių tyrinėjimu, apibrėžtys susiduria su dažnai klaidingai suprantamu kultūros, apribotos tam tikrais asmenimis ar grupėmis, uždavimu. Ši tendencija neabejotinai susijusi su skaudžia tarybmečio patirtimi žmogiškai atminčiai ir, žinoma, mokslinei praktikai. Vadovaujantis pasenusia tarybmečio kultūrine paradigma, tiriamieji būtų traktuojami kaip konkrečios kultūros nuasmeninti egzemplioriai. Šiuo metu gyvename tokiu metu, kada etninė ar tautinė tapatybė virsta savotišku grūdų politinių manevrų sėjai, iškeliančiai vienos kažkurios tapatybės politikos prioritetus. Turiu galvoje Rusijos įsiveržimą į Ukrainą, propagandos priemonėmis

grindžiamą rusų etninės grupės gynimu suverenios valstybės teritorijoje, taip pat pasmerkami tūkstančiai nerusiškos etninės tapatybės gyventojų pražūčiai. Dėl to etnologinis tyrinėjimas, kuriame dėmesys angažuojamas tyrinėti skirtumus, gali būti mokslškai vienpusiškas arba atspindėti nacionalistinius prietarus. Tokiame kontekste politinės konjunktyūros mechanizmui pavaldus bet kuris mokslas virsta valstybės teroro aparato įrankiu. Užuoat demonizavus vien Rytų pusę, šiame kontekste galima taip pat prisiminti kultūros antropologijos pionierių B. Malinowskio ar Ruth Benedict bei daugelio kitų tos epochos mokslininkų heterogeniškų kultūrų tyrinėjimus, formavusius kolonializmo politikos pozityvų įvaizdį.

Mokslinė etnologijos apie kultūrinį Kitą apibrėžtis yra vėlesnė už kultūrinių studijų sandą, atsiskleidžiantį šio mokslo prigimtyje. Suformulavus minimą apibrėžtį išaiškėja Savo ir Kito santykis, kai abu elementai suvokiami racionaliai. Aptariamam atveju „kitoniškumas išreiškia heterogeniškų kultūrų santykį ir tuo būdu išvengia pavienių savybių paviršutiniško aprašymo. Dėl šios priežasties Kitas negali būti suprantamas kaip objektas“⁴¹. Priešingu atveju abejotinos vertės būtų tarpkultūrinio lyginimo strategija ir visos teorinės nuostatos, postuluojančios lygiavertiškumo, žmonių sociokultūrinio bendrabūvio aiškinimą. Šiame kontekste kritikuotinas pernelyg kategoriškas Kito kaip visai svetimo pagrindimas. Taip įtvirtinamos pažinimui priešingos dichotomijos, kurios politinėje

⁴¹ Ties, C. *Einführung in die philosophische Anthropologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2004, p. 116.

arenoje vertintinos nevienareikšmiškai. Būtina atkreipti dėmesį, kad mistifikuojantys, šlovinantys siaurą ideologizuotą tiesą kultūrinio rasizmo atvejai geba lengvai įsivinti etnologinių idėjų turinius ir terminus.

Kalbant apie etnologijos specifiką būtina išskirti episteminę šios mokslinės disciplinos apibrėžtį, logiškai derančią prie teminio ir teorinio kontekstų. „Episteminė prasme disciplinos apibrėžtis būtų etnologijai būdinga speciali pažinimo problema, kitoniškos kultūros pažinimas, ir šios problemos bendroji pozicija jau minėtas kultūrinis reliatyvizmas“⁴². Pagarba heterogeniškoms kultūroms, kurių suponuoja kultūrinis reliatyvizmas, ypač svarbi praktinėms etnologijos veikloms. Antra vertus, kultūrinis reliatyvizmas gali trukdyti skleistis tarpkultūrinių tyrinėjimų vertybinei orientacijai, pavyzdžiui, tada, kai kultūros suvokiamos tarsi monolitai nagrinėtu monadų atveju. Tuomet tarpkultūrinis lyginimas sunkiai įmanomas.

Straipsnio autoriaus nuomone, etnologijos metodikos ir atskirų tyrinėjimo būdų apibrėžtis – antraeilės reikšmės dalykas. Nepaisant mokslinių ar gyvenimiškų nuostatų skirtingumo metodai yra viso labo priemonės, skirtos pasiekti iškeltą tyrinėjimo tikslą. Apibrėžiant etnologijos metodiką vienodai turėtų būti traktuojamas tarpkultūrinis lyginimas ir jo pagrindu vykstantis pats sociokultūrinio lauko tyrinėjimas. Minimimi lauko tyrinėjimai tarpkultūrinį lyginimą praturtina dalyvavimo kitoniškos kultūros veiklose

žiniomis, leidžia suvokti heterogeniškų kultūrų atstovų suvokimo perspektyvas, suprasti tyrinėjamame lauke atsiskleidžiančius naujus komunikacijos aspektus.

Esminių etnologijos ir kultūros antropologijos teorinių sąsajų apmąstymas

Pagrindinis trukdis kertinių etnologijos pozicijų mokslinei diskusijai – tai dualistinis mąstymas, kada dichotomijos svarstomos paraleliai. Pavyzdžiui, kada gamtamokslinės prielaidos ir metodai apie tikrovę siejami kasdiene nuostata, viena su kita susiduria kultūrologinės praktikos dabartis, o joje į universalios prasmės paieškas orientuota episteminė sritis. Šioje vietoje būtų sudėtinga surasti kokius nors būtinus ryšius. Tik metodo pasirinkimas, straipsnio autoriaus nuomone, idealiau atveju padeda iškelti tikrovės pažinimui svarbias hipotezes. Panaši situacija būdinga „konservatyvaus natūralizmo, atstovaujamo dešiniosios ideologijos, ir kultūralizmo paprastai grindžiamo kairuoliškėmis politinėmis nuostatomis lyginimui“⁴³.

Anapus rasistinių teorijų žmonės lygintini remiantis konkrečia kultūra, o ne gamtinėmis paralelėmis. Žinoma, jeigu analizuotume individų skirtingumą, tai reiktų sutikti, jog skirtumus veikia tiek gamtiniai, tiek kultūriniai veiksniai. Siekiant išvengti dualistinio mąstymo kliuvinių, verta atkreipti dėmesį į išnyrančias prieštatas. „Natūralizmas, grindžiamas žmogaus, gamtinės būtybės, pozicija gali būti kritikuotinas dėl biologizmo hiperbolizavimo.

42 Antweiler, C. Local Knowledge and Local Knowing. An Anthropological Analysis of Contested Cultural Products in the Context of Development. *Anthropos* 93(6), 1998, p. 470.

43 Strathern, A. Universals and Particulars: Some Current Contests in Anthropology. *Ethos* 23(2), 1995, p. 173.

Dėl to natūralizmo argumentai gali vesti prie rasizmo, socialinio darvinizmo kraštutinumų⁴⁴. Akivaizdu, kad tokiu atveju etnologinį ar kultūros antropologo tyrimą apriboja gamtamokslinis požiūris, sutelkiantis dėmesį į žmogaus genetikos ir kultūros ryšių apmąstymą. Iš to išplaukia, kad metodologinis rakursas yra mišraus pobūdžio, derinančio humanistinę pasaulėžiūrą ir medicinos antropologijos bei jai artimų šios disciplinos sričių elementus.

Tuo tarpu natūralizmui priešinga pozicija, kultūralizmas, kyla iš žmogaus, kultūrinės būtybės, supratimo. Didžiausias kultūralizmo kraštutinumas – perdėtas kultūros vaidmens žmogaus gyvenime sureikšminimas. Pavyzdžiui, vokiečių filosofo Arnoldo Gehleno požiūris esą „kultūra yra kitą žmogaus esybės dalį išreiškianti gamta“⁴⁵. Vadinasi, pirminė gamta iš tikrųjų nėra tokia svarbi kaip tai, ką žmogus sukuria savo aplinkoje. Įvardytas svarstymo būdas atliepia klasikinės vokiškos antropologijos (Immanuelio Kanto, Maxo Schelerio) paradigmą, pabrėžiančią žmogaus padėties visatoje lyginant su kitomis gyvybės rūšimis išskirtinumą. Dėl šios priežasties „kultūralistinė pozicija etnologijoje artima B. F. Skinnerio teoriškai pagrįstam kultūriniam biheiviorizmui, orientuotam į žmogiškos veiklos modelių turinčių įtakos konkrečios sociokultūrinės bendrijos raidai tyrimą“⁴⁶. Metodologiniu

atžvilgiu kultūralizmo teorinę nuostatą išryškina hermeneutika.

Aptartos priešpriešos svarbios etnologų ir kultūros antropologų diskusijose. Natūralistiniai svarstymai suponuoja genetinių žmonijos ypatybių bendrumo suvokimą. Šiuo atžvilgiu žmogaus genomo projektas atspindi šį universalistinio pobūdžio natūralizmo aspektą. Vis dėlto kiekvieno individo genetinė informacija pasižymi unikalumu, išskyrus identiškų dvynių išimtį ar populiacijų skirtumus. Šie pavyzdžiai išreiškia „natūralizmo partikuliarių pobūdį, grindžiamą grupiniais skirtumais ir jų ypatingumu lyginant su kitomis sociokultūrinėmis grupėmis. *Kultūralizme* universalistiniam pradui atstovauja difuzionistinės bendrybės. Pavyzdžiui, esama panašių maisto gaminimo tradicijų įvairiose kultūrose, tad atsekti pirminį šaltinį pakankamai sunku. Istorikai sąlygoti heterogeniškų kultūrų savitumai išreiškia *kultūralizmo* partikuliaristinį aspektą. Kultūriniai fenomenai gali egzistuoti pavieniui kalbant apie asmenis, visuomenę, universaliu ir skirtųjų pagrindais. Jų egzistencijai reikšmingas savybių specifikavimas ir apibendrinimas“⁴⁷. Dėl to etnologų, tyrinėjančių tarpkultūrinio diskurso universalijas, moksliniam darbui svarbi atskirų atvejų analizė. Priešingu atveju partikuliaraus tyrinėjimo moduso stygius vargu ar leis kelti tikrovę atitinkančias bendrąsias hipotezes.

Kultūros fenomenologijos linkme orientuota etnologė Lila Abu-Lughod kritikuoja tuos orientalistinius ir kultūralistinius tekstus, kurie „išaldo Kitą“.

44 Jütteman, G. *Psyche und Subjekt. Für eine Psychologie jenseits von Dogma und Mythos*. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1992, p. 21.

45 Jonkus, D. *Filosofinė antropologija*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas, 2003, p. 25.

46 Jütteman, G. *Psyche und Subjekt. Für eine Psychologie jenseits von Dogma und Mythos*, 1992, p. 102.

47 Strathern, A. *Universals and Particulars: Some Current Contests in Anthropology*, 1995, p. 176.

Mokslininkės tyrinėjimų linija partikuliarus pobūdžio, kadangi savo darbuose ji pristato konkrečias atskirų atvejų panašias aplinkybes ir panašiai kaip filosofinės antropologijos atstovai naratyvo aiškinimui pasitelkia bendrąsias hipotezes bei kategorijas, pavyzdžiui, kasdienybės pažįstamų (angl. *familiar*) arba „poligaminių vestuvių“⁴⁸ konceptu.

Etnologiniame diskurse reliatyvistinė perspektyva specifinius kultūrinius kontekstus laiko svarbiausiais siekdama suvokti kultūras remiantis jų sąvokomis ir vertybėmis. Lyginant skirtingas kultūras derėtų baimintis etnocentrinių klastočių, kurios dažnai primena autentišką tos kultūros egzistencijos konkretų aspektą. Universalistinė teorinė nuostata neišvengiamai egzistuoja greta šių kraštutinumų. „Universalistinė nuostata besivadovaujantys tyrėjai formuluoja hipotezes, kuriose esminiai tiriami fenomenai traktuojami panašiai, nors ir atsižvelgiama į atskirų visuomenių kultūrinės variacijas“⁴⁹. Perkeltine prasme suvokiant tiriamos tos pačios mokslinės temos variacijos. Dėl to kiekvienos kultūros savitumą galima pažinti atsižvelgiant į tyrimo metu iškilusias interpretacijas ir konkretaus reiškinių ar proceso suponuojamus empirinius duomenis.

Universalizmą nuo reliatyvizmo skiria atvira laikysena tarpkultūrinio lyginimo atžvilgiu. Dėl savo pavadinimo ir komparatyvistinio pobūdžio universalizmas dažnai

klaidingai prilyginamas absoliutinei teoriei pozicijai. Skirtingai nuo minėtos pozicijos universalizmas iš principo yra atviras konkrečiai kultūrai ir veikia tarsi įvairovės katalizatorius, atskleidžiantis konkrečios sociokultūrinės grupės kultūrinį savitumą. Atitinkamai „pritaikomos standartinės tokių metodų priemonės (angl. *imposed etic*), įgalinančios tarpkultūrinį lyginimą, tačiau taikomasi ir prie tam tikros vietos (angl. *derived etic*)“⁵⁰.

Atsižvelgimas į abejas perspektyvas, partikuliaristinę ir universalistinę, prisideda prie tarpkultūrinio etnologijos indėlio sustiprinimo santykyje su kitomis kultūrologijos sritimis: kultūros psichologijos, kultūros psichologijos, lyginamųjų kultūros studijų (angl. *cultural studies*). Aptariamas indėlis turi reikšmingos įtakos kultūrinių reiškinių įvairovės aiškinimui. Be to, tarpdisciplininė prieiga, kuria šiame santykyje disponuoja etnologija, prisideda prie antropologinio indėlio išryškavimo. Antropologinės dimensijos atsiskleidimas suponuoja keleriopas interpretavimo versijas. Pirmoji susijusi su suvokimu esą „esminis antropologijos iššūkis iškyla susidūrus su faktu, jog visos kultūros pasižymi panašiomis pagrindinėmis ypatybėmis, nors pačios kultūros yra skirtingos... Ši antropologinį faktą tikriausiai reikėtų aiškinti aplinkybe, kad paties *homo sapiens* suvokimas yra prieštaringas, - vienur žmogaus sampratoje labiau pabrėžiami panašumai, o kitur – skirtumai“⁵¹.

48 Abu-Lughod, L. *Writing against Culture. Recapturing Anthropology: Working in the Present*. Santa Fe: School of American Research Press, 1991, p. 149.

49 Hylland, E. T. *Between Universalism and Relativism. Culture and Rights. Anthropological Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 128.

50 Shore, B. *Culture in Mind. Cognition, Culture and the Problem of Meaning*. Oxford: Oxford University Press, 1996, p. 22.

51 Greenwood, D., Stini, W. *Nature, Culture and Human History. A Bio-Cultural Introduction to Anthropology*. New-York: Harper & Row, 1977, p. 36.

Antroji versija grindžiama tarpkultūriniu lyginimu: „lyginimas yra tarsi antropologijos duona ir sviestas. Lyginimas antropologijai įgimtas klasifikacijos aktu, kuriuo remiantis nustatomas nebūdingas elgesys, aprašomos institucijos, kitiems išaiškinami mūsų darbo rezultatai. Negalime aprašyti tam tikros visuomenės omenyje neturėdami kitos, – šia aplinkybe lyginimo metu remiasi pasikartojančių elementų nagrinėjimas“⁵².

Esamu metu dauguma etnologų ir kultūros antropologų yra partikuliaristai, susitelkę į kultūrinių ypatumų, skirtumų ir tarpkultūrinės įvairovės tyrinėjimą. Jie pabrėžia specifines žmogišką būti sudarančias formas. Šie kultūriniai skirtumai pasireiškia įvairiai. Panašiai kaip biologai gyvybės variacijų suvokimą laiko pagrindiniu tyrinėjimo objektu lygiai taip etnologai kultūrinės įvairovės supratimą perkelia į savo tyrinėjimų centrą. Galima teigti, kad kaip gyvybė reiškiasi tam tikrais egzemplioriais rūšių margumyne lygiai taip kultūrinės įvairovės kaita nėra atsitiktinė.

Skirtingų etnologų vertinimai atskleidžia tyrinėjimų, skirtų parodyti žmonijos įvairovę ir vientisumą, tarpusavio ryšį. Šiame kontekste universalumo ir partikuliarizmo įtampa be galo naši antropologijai ir dėl to išlieka viena iš svarbiausių. Kiekviena mokslo disciplina rutulioja tam tikrą centrinę problemą. Kultūros antropologijoje svarbiausia problema – tai žmogiško sociokultūrinio gyvenimo įvairovė.

Anot antropologo Michaelo Carritherso, pastaroji problema glaudžiai susijusi su „žmogaus veiklumo formų holistiniu vertinimu, atskleidžiančiu žmogišką vienybę įvairovės procesuose“⁵³. Priešingai nei plačiai paplitusių pavienių kultūrų etnologinių interpretacijų atveju, „teorinės etnologijos užduotis išaiškinti kultūrinį kintamumą... Siaurąja prasme vargu ar etnologiją galima būtų laikyti filosofine reminiscencija, kylančią iš nuolat rytojui atidėliojamo mokslinio plano“⁵⁴.

Universalistinė žiūra jokių būdu nepažeigia tarpkultūrinės įvairovės. Atvirkščiai, ji tyrinėja atvejų pavyzdžius aptariamose įvairovės variacijose naujų tyrinėjimo galimybių atžvilgiu. Antropologas Thomas Hyllandas Eriksenas pastebi, kad „universalios ir partikuliarios pasaulėžvalgų įtampa antropologijoje yra viena našiausių ir išlieka viena svarbiausių“⁵⁵. Tarpkultūrinės variacijos galų gale veda prie atskirų kultūrų supratimo, kuriuo remiantis grindžiamos kultūros viduje pastebimos ir moksliškai aptariamose universalijos.

Išvados

Pirmiausiai apibendrinant bei apmąstant straipsnyje plėtojamas mintis, jog tarpkultūrinės prieigos specifika geriausiai išryškėja Nepriklausomoje Lietuvoje. Rusijos imperijos, Tarybų Sąjungos okupaciniu

52 Gregor, T., Tuzin, D. F. Comparing Gender in Amazonia and Melanesia: A Theoretical Orientation. *Gender in Amazonia and Melanesia. An Exploration of Comparative Method*. Berkeley: University of California Press, 2001, p. 15.

53 Carrithers, M. *Why Humans have Cultures. Explaining Anthropology and Social Diversity*. New-York: Oxford University Press, 1992, p. 2.

54 Sperber, D. *Das Wissen des Ethnologen*. New-York: Edition Qumran, 1989, p. 26.

55 Hylland, E. T. *Between Universalism and Relativism*, 2001, p. 143.

laikotarpiu kitų kraštų pažinimas buvo dirbtinai ribojamas formuojant kolonijinių valstybių raidos modelį. Lietuviškos etnologijos istorija nepaisant specifikos skirtumų, susijusių su atskirų mokslų raida, atskleidžia aktualius civilizacinės komparatyvistinės analizės taškus, jungiančius etnologiją ir kultūrinę antropologiją. Atsiribojus nuo sociokultūrinę elgseną įgalinančio dalyvaujančio stebėjimo, iš esmės lemiančio kultūrinės antropologijos savitumą etnologijos atžvilgiu, ar etnologijai būdingų ekspedicijų į atskirus konkrečios vietovės taškus, būtina pastebėti, jog abiem mokslams būdingas esamu momentu aktualios gyvensenos, susiklosčiusių papročių ir tradicijų sanklodos pagrindimas, kuris susideda iš panašaus materialios ir dvasinės kultūros struktūrų išsidėstymo įvairiuose pasaulio regionuose. Skirtumus etnologų ir kultūros antropologų mokslinėje veikloje formuoja darbo pobūdis. Panašiai kaip istorikai etnologai kaupia ekspedicijų metu surinktus artefaktus, juos aprašo, sieja aprašą su tyrinėjama etnine grupe ir formuluoja bendras atliekamo tyrimo išvadas. Tuo tarpu kultūros antropologai labiau atsiriboja nuo lokalaus konteksto ir stengiasi suvokti kultūras kaip totalią visumą.

Antra, tarybmetis suvaržė mokslinių tyrinėjimų laisvę daugelyje humanistikos

sričių. Dėl to savaime suprantama, jog nemenka dalis Lietuvos mokslininkų, įskaitant etnologus, vengdami psichologinio ir ideologinio spaudimo sutelkė dėmesį į praeities artefaktų tyrinėjimą. Tuo tarpu kultūros antropologai anapus Geležinės uždangos sėkmingai lavino asmenines ir profesines kompetencijas, kaupė tarpkultūrinio pažinimo bagažą. Padėtis pasikeitė po sovietinės sistemos žlugimo. Straipsnyje analizuojami instituciniai akademiniai padaliniai, įsteigti Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu, ir jų veikla teikia vilties, kad iš užsienio partnerių perimta tarptautinė patirtis ir žinios padės mūsų šalies etnologams ir kultūros antropologams sėkmingai tirti globalėjančios Lietuvos ir kitų šalių kultūras ir mokslinės veiklos rezultatais stebinti tarptautinę akademinę bendruomenę.

Trečia, postmodernioje kultūros antropologijoje vykstantys pokyčiai – universalizmo ir partikuliarizmo teorinių nuostatų jungtis, lankstus kultūrinio reliatyvizmo nuostatos taikymas – liudija šios disciplinos suartėjimą su etnologija, pasireiškiantį bendromis mokslinėmis diskusijomis, vienijančiais tiriamojo darbo projektais. Žinoma, esminės lauko tyrinėjimų taikymo strategijos išlieka abiejuose moksluose kitoniškos ir tuo būdu liudija šių disciplinų tarpkultūrinės prieigos taikymo savitumą.

Literatūra

Abu-Lughod, L. Writing against Culture. <i>Recapturing Anthropology: Working in the Present</i>. Santa Fe: School of American	Research Press, 1991, p. 149. Agar, M. H. <i>The professional Stranger. An Informal Introduction to Ethnography</i>. San Diego: Academic Press, 1996.	Antweiler, C. <i>Ethnologie. Ein Führer zu populären Medien</i>. Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 2005. Antweiler, C. Local Knowledge and Local	Knowing. An Anthropological Analysis of Contested Cultural Products in the Context of Development. <i>Anthropos</i> 93(6), 1998, p. 470.

- Baeker, D. *Wozu Kultur?* Berlin: Kadmos Verlag, 2002.
- Barth, F. *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organisation of Cultural Difference.* Bergen: Universitetsforlaget, 1969.
- Barth, F. Other Knowledge and Other Ways of Knowing. *Journal of Anthropological Research*, 51(68), 1995, p. 66.
- Beresnevičius, G. *Religijotyros įvadas.* Vilnius: Aidai, 2007.
- Buchowski, M. The Specter of Orientalism in Europe: From Exotic Other to Stigmatized Brother. *Anthropological Quarterly* 79(3), 2006, p. 464.
- Carrithers, M. *Why Humans have Cultures. Explaining Anthropology and Social Diversity.* New-York. Oxford University Press, 1992.
- Crivellari, F., Kleeberg, B., Tilman, W. *Urmensch und Wissenschaften. Eine Bestandsaufnahme.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2005.
- Čiubrinskas, V. *Socialinės ir kultūrinės antropologijos teorijos.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007.
- Dapkūnaitė, R., Munck, Victor. Lietuvos giminystės kultūrinis aspektas ir koncepcija: laisvojo sąrašo metodo pagrįstumas reprezentatyviam giminystės modeliui sudaryti. *Filosofija. Sociologija*, t. 31(4), 2020, p. 337.
- Dundulienė, P. *Lietuvos etnologija.* Vilnius: Mokslas, 1991.
- Gingrich, A. The German speaking Countries. *One Discipline, Four Ways: British, German, French and American Anthropology.* Chicago: University of Chicago Press, 2005.
- Greenwood, D., Stini, W. *Nature, Culture and Human History. A Bio-Cultural Introduction to Anthropology.* New-York: Harper & Row, 1977.
- Gregor, T., Tuzin, D. F. Comparing Gender in Amazonia and Melanesia: A Theoretical Orientation. *Gender in Amazonia and Melanesia. An Exploration of Comparative Method.* Berkeley: University of California Press, 2001, p. 15.
- Hann, C. Anthropology's Multiple Temporalities and its Future in Central and Eastern Europe. *Anthropology's Multiple Temporalities and its Future in Central and Eastern Europe.* Halle: Max Planck Institute für Soziale Anthropologie, 2007, p. 9.
- Hylland, E. T. Between Universalism and Relativism. *Culture and Rights. Anthropological Perspectives.* Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 128.
- Hofer, T. Anthropologists and Native Ethnographers in Central European Villages: Comparative Notes on the Professional Personality of two Disciplines. *Current Anthropology* 9(4), 1968, p. 313.
- Hollis, M. The Limits of Irrationality. Wilson, B. R. *Rationality.* Oxford & New-York: Harper & Row, 1974.
- Yousefi, H. R., Mall, R. A. *Grundpositionen interkultureller Philosophie.* Nordhausen: Traugott Bautz, 2005.
- Jonkus, D. *Filosofinė antropologija.* Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas, 2003.
- Jütteman, G. *Psyche und Subjekt. Für eine Psychologie jenseits von Dogma und Mythos.* Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1992.
- Kramer, D. Europäische Ethnologie und Kulturwissenschaften. *Grazer Beiträge zur Europäischen Ethnologie*, t. 15, 2013, p. 246.
- Krotz, S. Die eine Welt und die vielen Kulturen. *Globale Solidarität. Die verschiedenen Kulturen und die eine Welt.* Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 1997.
- Kunz, J. *Die Verhaltensökologie der Couvade. Perinatale Tabus und Einschränkungen für werdende Väter an der Schnittstelle von Biologie und Kultur.* Norderstedt: Books on Demand.
- Leibniz, G. W. 1998. *Monadologie.* Stuttgart: Philipp Reclam, 2003.
- LeVine, R., Campbell, D. T. *Ethnocentrism, Theories of Conflict, Ethnic Attitudes and Group Behavior.* New-York: John Wiley & Sons, 1972.
- Maffi, L. *On Biocultural Diversity. Linking Language, Knowledge, and the Environment.* Washington: Smithsonian Institution Press, 2001.
- Mažeikis, G. „Forbidden Memories and Dangerous Openings“. Vilniaus universiteto 2022-02-22 tarptautinė konferencija „The Crossroads Mythos and Logos“ (pranešimas skaitytas 2022-02-22).
- Meyer, T. *Identitätspolitik. Vom Missbrauch kultureller Unterschiede.* Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2002.
- Paukštytė-Šaknienė, R. Lietuvos etnologijos mokslas XX a. ir XXI a. pradžios periodiniuose ir tęstinuose leidiniuose. *Istorija. Mokslo*

- darbai, t.73, Lietuvos edukologijos universitetas, 2001.
- Pelto, P., Pelto, G. H. Intracultural Diversity: Some Theoretical Issues. *American Ethnologist*, t.2, 1975, p. 17.
- Pfaff-Czarnecka, J. *Arbeitswelt: Kultur am Werk*. Zürich: Uni Verlag, 1996.
- Roosens, E. The primordial nature of origins in migrant ethnicity. Vermeulen, H., Govers, C. *Anthropology of Ethnicity. Beyond Ethnic Groups and Boundaries*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1994, p. 81.
- Rosaldo, R. *Culture and Truth. The remaking of Social Analysis*. London, New-York: Routledge, 1993.
- Šepkus. Kultūros barbarizavimo kultas. *Kultūros barai*, 1(2), 2022, p. 22.
- Schönhutt, M., Jerrentrup, M. T. *Partizipation und nachhaltige Entwicklung*. Wiesbaden: Springer, 2019.
- Shore, B. *Culture in Mind. Cognition, Culture and the Problem of Meaning*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Sperber, D. *Das Wissen des Ethnologen*. New-York: Edition Qumran, 1989.
- Strathern, A. Universals and Particulars: Some Current Contests in Anthropology. *Ethos* 23(2), 1995, p. 173.
- Ties, C. *Einführung in die philosophische Anthropologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2004.
- Wilk, R. Worlds apart. Modernity through the Prism of the Local. *Learning to be Local in Belize: Global Systems of Common Difference*, 1995, p. 110–111.
- Wimmer, F. M. *Interkulturelle Philosophie*. Wien: UTB, 2004.